

Współczesne rozumienie prawdy i dobra w procesie wychowania młodzieży w systemie rodzinnym

Contemporary understanding of truth and good in the process of bringing up youth in the family system

ABSTRACT

The aim of the article was to make a scientific analysis of the understanding of truth and good in the process of bringing up youth in the family system. At the same time, it was about paying special attention to the contemporary context of postmodernity. The article is of conceptual character using the method of critical analysis and synthesis of the literature on the subject. The scientific analyzes made can help all educational entities. Practical applications concern the following dimensions of scientific reflection: attention should be paid to two approaches in understanding values, a subjectivist approach and objectivist approach. It is worth paying attention to the concept of the family as a natural system, to learn the principles of anti-pedagogy, to get to know the ongoing school programs focused on education rather than upbringing. It is also important to understand and apply in practice a holistic, integral and synergistic approach.

Keywords: *upbringing, family system, values, truth, goodness, holism*

STRESZCZENIE

Celem artykułu było dokonanie naukowej analizy rozumienia prawdy i dobra w procesie wychowania młodzieży w systemie rodzinnym. Chodziło przy tym o zwrócenie szczególnej uwagi na współczesny kontekst ponowoczesności. Artykuł ma charakter koncepcyjny z zastosowaniem metody krytycznej analizy i syntezy literatury przedmiotu. Dokonane naukowe analizy mogą służyć pomocą wszystkim podmiotom wychowawczym. Wnioski praktyczne dotyczą następujących wymiarów naukowej refleksji: należy zwrócić uwagę na dwa podejścia w pojmowaniu wartości, podejście subiektywistyczne i obiektywistyczne. Warto zwrócić uwagę na koncepcję rodziny jako naturalnego systemu, poznać zasady antypedagogiki, poznać realizowane programy szkolne nastawione raczej na edukację niż wychowanie. Ważne jest również zrozumienie i zastosowanie w praktyce podejścia holistycznego, integralnego i synergistycznego.

Słowa kluczowe: *wychowanie, system rodzinny, wartości, prawda, dobro, holizm*

Wprowadzenie

*Dobro i prawda są dla
wszystkich ludzi te same,
natomiast przyjemne jest
dla jednego to, dla drugiego owo.*

Demokryt z Abdery

Kategorie dobra i prawdy stanowią dla współczesnego społeczeństwa pole do licznych nieporozumień i kontrowersji. Podobna sytuacja dotyczy sfery wychowania młodzieży w systemie rodzinnym. W czasach ponowoczesnych bowiem nastąpiło wyraźne odejście od tradycyjnego traktowania wychowania w systemie rodzinnym. Pojawiła się również sytuacja odejścia od holistycznego traktowania edukacji i wychowania z włączeniem wszystkich podmiotów wychowawczych. W niniejszym artykule zostanie przedstawione pojęcie systemu rodzinnego i jego głównych właściwości, jak też koncepcji nawiązującej do traktowania rodziny jako naturalnego systemu. System rodzinny w naturalny sposób jest odpowiedzialny za proces wychowania. W szczególny sposób dotyczy to specyfiki wychowania moralnego w aspekcie kształtowania takich wartości, jak dobro i prawda. Wartości te można rozumieć w różnorodny sposób. Istnieją dwa podstawowe podejścia: subiektywistyczne i obiektywistyczne. W historii myśli filozoficznej i pedagogicznej te dwa podejścia

stanowiły przedmiot wielu kontrowersji i nieporozumień. Taka sytuacja nie dawała gwarancji na adekwatne, jednomyślne spojrzenie na proces wychowania dzieci i młodzieży. W dobie ponowoczesności ten spór znacząco się nasilił, powodując kryzys w wychowaniu. Na końcu artykułu zawarte są wnioski, które stanowią próbę nie tylko ujęcia współczesnej sytuacji w kontekście wychowania ku wartościom, ale pewną propozycję rozwiązania trudnej sytuacji na przyszłość.

Pojęcie systemu rodzinnego

Określenie „system” pochodzi od greckiego *τὸσυστήμα*, które oznacza „złożoną rzecz”, złączenie, połączenie, spójną całość (Stepulak, 2010, s. 233; Lubański, 1982, s. 15). W świetle rozumienia słownikowego termin system oznacza „zestawienie, całościowy i uporządkowany układ, zbiór przedmiotów, zasad, twierdzeń, reguł postępowania”. T. Tomaszewski (1977, s. 15) system definiuje jako „zbiór elementów, powiązanych między sobą w taki sposób, że stanowią one całość zdolną do funkcjonowania w określony sposób”. Bardzo zwięzłą i równocześnie prostą definicję systemu podaje L. von Bertalanffy (1967, s. 69; Stepulak, 1995). Rozumie on system jako skomplikowany układ strukturalny, złożony ze wzajemnie powiązanych jednostek składowych. Bertalanffy jako biolog mówił o systemach biologicznych, naturalnych. W tym aspekcie rodzina jest naturalnym systemem, na który składa się specyficzny układ więzi wewnętrznych zachodzących pomiędzy małżonkami, rodzicami oraz między rodzeństwem (Sidor, 2005, s. 15). System zatem to zespół różnych elementów wzajemnie ze sobą powiązanych oraz na siebie oddziałujących, stanowiący całość pod pewnym względem (Stepulak, 2010, s. 233; Stepulak, 1995).

Termin „całość” podkreśla, że w systemie, także rodzinnym, chodzi o coś więcej niż tylko o zwykły zbiór elementów. Warto bowiem podkreślić, że czymś istotnym i specyficznym dla systemu jest tworzenie przez jego elementy pewnej całości. Nie jest to jednak zwykła sumowalność o charakterze matematycznym czy fizycznym. Chodzi więc tutaj o zaistnienie pewnego uorganizowania, uporządkowania poszczególnych elementów, jak również o zachodzenie oddziaływań pomiędzy elementami, a więc obustronnych relacji o charakterze dynamicznym (Sadowski, 1973).

W ujęciu systemowym każda rodzina stanowi system, składający się z poszczególnych członków, między którymi zachodzą złożone interakcje oraz relacje interpersonalne. W obrębie systemu można wyróżnić granice wewnętrzne, które oddzielają od siebie podsystemy (np. rodziców, dzieci, rodzeństwo). Podsystem rodzinny może tworzyć jedna, dwie lub więcej osób. System rodzinny posiada również granice zewnętrzne, które wyodrębniają go od otoczenia (innych rodzin, różnych środowisk społecznych oraz instytucji i organizacji). Podejście systemowe zakłada, że to, co się dzieje w rodzinie, ma ogromne znaczenie dla zachowania każdego z jej członków (Świętochowski, 2014, s. 27-32). Oddziaływanie to jest tak duże, że nie da się zrozumieć występujących u danej jednostki zaburzeń czy chorób bez znajomości jej sytuacji rodzinnej (Dziwota, Stepulak, Włoszczak-Szubzda, Olajossy, 2017; Kapusta, 2013; Jarosz, Włoszczak-Szubzda, 2013). Tylko w rozumieniu systemowym można najlepiej zrozumieć specyfikę wychowania ku takim wartościom jak dobro i prawda.

W innych podejściach system rodzinny rozumie się jako wspólnotę. Główną tezą jest stwierdzenie, iż zdrowie rodziny, satysfakcja wszystkich członków wspólnoty, wydolność wychowawcza, radzenie sobie z życiowymi trudnościami zależą od stopnia, w jakim rodzina związana jest ze wspólnotą osób, a jej członkowie są w głębokich relacjach interpersonalnych, a także intensywnie pracują nad swoim rozwojem, wzrostem i dojrzałością osobową (Olbrycht, 2006, s. 247).

System rodzinny charakteryzuje się następującymi właściwościami, które można ująć w konkretne zasady:

- Zasada równowagi sił.
- Zdolność do przystosowywania się do różnych warunków życia.
- Własna tożsamość, która odznacza się zmianą wewnętrzną na wciąż nowe okoliczności zewnętrzne.
- Specyficzną właściwością systemu rodzinnego jest jego zdolność adaptacji do wydarzeń typowych dla procesów rozwojowych, np. narodziny czy odejście kogoś z członków rodziny.
- Proces kształtowania się ról.
- Zasada niepodzielnej i zupełnej integralności wewnętrznej (spistości systemu).
- Progresywna segregacja (mechanizacja).

- Zasada centralizacji, która niekiedy bywa nazywana także zasadą dominacji.
- Zasada ekwifinalności (Stepulak, 2010).
- Adekwatnie realizowany proces wychowania w systemie rodzinnym dokonuje się w ściślejszej relacji do wyżej wymienionych właściwości.

Pojęcie dobra i prawdy

Pojęcie dobra i prawdy stanowiło od wieków podstawowe kryterium działania moralnego człowieka. W myśli filozofów, artystów, polityków i przedstawicieli różnych obszarów nauki pojawiały się bardzo często różne definicje i określenia dobra i prawdy. Jako przykład mogą posłużyć poniższe określenia dobra: Franciszek Zabłocki: „Dla złych to największą, wierząc mi, katuszą, Kiedy szkodzić nie mogą i dobrzy być muszą”.

Cycon: „Dobrem najwyższym jest zgadzać się z naturą i stosownie do niej żyć”.

Giordano Bruno: „Dobrem w dziedzinie sztuki jest to, co naśladuje przyrodę”.

„Dobro to tylko to, co szlachetne, zło to tylko to, co haniebne”.

Mahatma Gandhi: „Dobro i zło muszą istnieć obok siebie, a człowiek musi dokonywać wyboru”.

Eugeniusz Kafka: „Dobro nie walczy ze złem, a leczy je” (Lipiec, 1994, s. 33).

Analogicznie można by wyróżnić następujące określenia prawdy:

Nicolas Boileau-Despreaux: „Piękna jest tylko prawda i tylko ona jest godna miłości”.

Ignacy Krasicki: „Pocziwość prawdy się nie lęka”.

Jan Stępień: „Polityka nie lubi prawdy, zaś prawda nie lubi polityki”.

Aleksander Świątchowski: „Poszukiwacz prawdy, jak poszukiwacz złota, mieszka w namiocie głodny i obdarty, musi przekopać góry piasku, zanim znajdzie grudkę cennego kruszcu, a często nie znajdzie go wcale”.

Georges Braque: „Prawda istnieje. Wymyśla się tylko kłamstwo”.

Tertulian: „Prawda niczego się nie wstydzi i nie musi się ukrywać”.

Władysław Reymont: „Prawda nie ma ojczyzny, przeto bywa traktowana jako uprzykrzony włóczęga”.

Stanisław Jerzy Lec: „Prawda zawsze wychodzi na wierzch, dlatego zaraz musi dawać nura”.

Dewiza państwowa Republiki Czeskiej: „Prawda zwycięży! *Pravdavítězí!* (czes.)
 Albert Einstein: „Przeciwieństwem prawdy płytkiej jest fałsz, przeciwieństwem prawdy głębokiej może być inna głęboka prawda”.

Arystoteles: „Przyjacielem (mi) Platon, lecz większą przyjaciółką (jest) prawda.
Amicus Plato, sed magis amica (est) veritas (łac.) (Lipiec, 1994, s. 135-136).

Nikołaj W. Gogol uważa, iż: „Dobro i zło należy pamiętać wiecznie. Dobro, ponieważ wspomnienie, że kiedyś nam je wyświadczono, uszlachetnia nas. Zło, ponieważ od chwili, w której nam je wyrządzono, spoczywa na nas obowiązek odplacenia za nie dobrem” (Janus, Ludynia, 2008, s. 45).

Powyższe wypowiedzi wielkich ludzi są bardzo subiektywnym spojrzeniem na takie wartości jak dobro i prawda. Nie można zatem dokonać ich klasyfikacji czy typologii. Wypowiedzi te odkrywają jedynie to, jak bogata jest rzeczywistość wartości.

Współcześnie można również zauważyć strategię tworzenia hierarchii wartości opartych na zasadzie luźnego ich doboru. Należy zaznaczyć, iż wartości te nie pochodzą z naturalnego prawa, a są raczej efektem ustanawianych dowolnych list. Oto przykład jednej z propozycji pod tytułem „Życie w zgodzie z wartościami”. W instrukcji prosi się, aby osoby z listy około 400 wartości zaznaczyły te wartości, które wydają się im najbardziej bliskie, a następnie uporządkowały je, zaczynając od najważniejszej. Ta lista – zdaniem autorów – jest tylko przewodnikiem. Jest długa i zawiera wiele synonimów, ale z pewnością nie wyczerpuje tematu. Lista ułożona jest według liter alfabetu od A do Z. Wśród kilkunastu wartości na literę D nie ma wartości dobro, ale pojawia się wartość: dobre maniere, dobroczynność i dobroć. Wymienia się zatem m.in. takie wartości jak: dawanie, decyzyjność, determinacja, długowieczność, **dobre maniere**, **dobroczynność**, **dobroć**, docenienie, dociekliwość, dogłębność, dojrzałość, dokładność, dominacja, dostatek, dostępność, dostojeństwo, doświadczenie, dowcipność, duch, duchowość, duma, dynamika, dyscyplina (stevepavlin.pl/artykuly/lista-zyciowych-wartosci, dostęp, 2018-04-30, godz. 11.50). A oto wybrane wartości z listy P: partnerstwo, pasja, perfekcja, pewność, pewność siebie, pielęgnowanie, piękno, pilność, płynięcie, pobożność, podporządkowanie, pogoda ducha, pokora, pokój, połączenie, pomocność, pomysłowość, poprawność, popularność, porządek, posłuszeństwo, postępy, poświęcenie, potencja, potencjał, potulność, poważanie, powodzenie, powściągliwość, pożądanie,

praca zespołowa, pracowitość, pragmatyzm, praktyczność, **prawda, prawość**, precyzja, prężność, proaktywność, profesjonalizm, prostota (stevepavlin.pl/artykuly/lista-zyciowych-wartosci, dostęp, 2018-04-30, godz. 11.50). Na tej liście pojawia się prawda i prawość jako powinność moralnego działania.

Tymczasem dobro i prawda należą do fundamentalnych wartości wyrażających z naturalnego prawa. Zadaniem człowieka jest tylko odkrycie tych wartości i ich realizowanie. Dobro (gr. *agathón*, łac. *bonum*) to określona, konkretna własność rzeczy (wartość). Dobro to przedmiot właściwy woli. Dobro ma szczególne znaczenie dla całej ludzkiej kultury, a zwłaszcza w kontekście wychowania osoby ludzkiej. Kategoria dobra jest kategorią analogiczną (ani jednoznaczną, ani wieloznaczną). Jest związana z różnymi dziedzinami bytu i świata ludzkiego, w związku z tym wyróżnia się rozumienie dobra:

- w metafizyce jako sposób bytowania rzeczy (wszystko, co istnieje, jest dobrem);
- w sensie ekonomicznym jako dziedzina środków użytecznych do życia;
- w sensie moralnym jako pewna doskonałość uczynku człowieka i samego człowieka;
- w dziedzinie wytwórczej jako tego, co powstaje w wyniku procesu tworzenia (Skrzydlewski, 2016, s. 256).

Pierwsze teorie niefilozoficzne dobra w starożytności wiązały dobro z korzyścią, majątkiem lub też powodzeniem i sprzyjającym losem, samą własnością dysponowaną przez człowieka. Natomiast pierwsze filozoficzne teorie dobra wskazywały na ścisły związek z praktykowaniem cnoty (gr. *aretē*), poprzez którą życie ludzkie staje się dobre oraz dobrym staje się człowiek. Druga analizowana wartość to prawda. Prawda (gr. *alétheia*, łac. *veritas*) – odnosi się do uniwersalnych właściwości bytu oraz kwalifikacji wyrażających wartość poznania, wypowiedzi i norm postępowania, warunkuje rozumienie bytu i jego działania. Prawda sytuuje się w centrum nauk o człowieku, także refleksji teologicznej, mimo że czerpie ona z Biblii także inne ujęcia prawdy. Prawda to jeden z głównych problemów w dziejach filozofii. Można wyróżnić kilka teorii prawdy (Dum, 2016, s. 868):

- Teoria korespondencyjna – to zgodność myśli, poznania, intelektu z bytem, rzeczywistością, stanem rzeczy (Arystoteles, Tomasz z Akwinu).

- Teoria koherencyjna – odnosi się do wewnętrznej spójności teorii i twierdzeń (o. Neurath, C. Hempel).
- Teoria pragmatyczna – odwołuje się do użyteczności i praktycznej sprawdzalności sądów, przekonań czy teorii (W. James, J. Dewey).
- Teoria semantyczna – zwraca uwagę na związek znaków danego języka z oznaczaną przez te znaki rzeczywistością (A. Tarski) ¹.
- Teoria redundancyjna – wykazuje zbędność zwrotu stwierdzającego prawdziwość (F. Ramsey)².
- Teoria dyskwoatacyjna – opowiada się za rezygnacją z cudzysłowu w zdaniach orzekających prawdę (W.V. Quine).
- Teoria performatywna – utożsamia prawdę z aktem zgody, wątpliwości lub braku przekonania (P. Strawson³, R. Rorty⁴).
- Teoria ewidencyjna – polega na oczywistości zdania (R. Descartes).
- Teoria konsensualna – powołuje się na zgodę kompetentnych osób (J. Habermas).
- Teoria konstruktywistyczna – sprowadza prawdę do wytworu społecznego (K. Marks).

¹ Alfred Tarski, dawniej Alfred Tajtelbaum (ur. 14 stycznia 1901 w Warszawie, zm. 26 października 1983 w Berkeley w stanie Kalifornia) – polski logik, członek Szkoły Lwowsko-Warszawskiej. Od 1939 r. pracował w Stanach Zjednoczonych. Twórca m.in. teorii modeli i semantycznej definicji prawdy.

² Norman Foster Ramsey, Jr (ur. 27 sierpnia 1915 w Waszyngtonie, zm. 4 listopada 2011 w Wayland) – amerykański fizyk, laureat Nagrody Nobla. W roku 1989 otrzymał Nagrodę Nobla w dziedzinie fizyki za wynalezienie metody oscylacyjnych pól i ich użycie w maserach wodorowych i zegarach atomowych.

³ Urodził się i wychował w Londynie w rodzinie dwojga nauczycieli. Studiował w oksfordzkim St John's College filozofię, ekonomię i politologię. Strawson stał się znany po publikacji artykułu z 1950 r. *On referring*, gdzie skrytykował teorię deskrypcji Russella. Do jego głównych dzieł można zaliczyć: *Individuals: An Essay in Descriptive Metaphysics* (1959). Jego badania koncentrowały się głównie wokół metafizyki uprawianej z pozycji filozofii analitycznej i namysłu nad językiem potocznym. To jemu w dużej mierze współczesna filozofia analityczna zawdzięcza rehabilitację metafizyki jako dyscypliny filozoficznej. Takie znaczenie ma jego głośna *Indywidua*. Strawson zajmował się również (1966) dość szeroko komentowaniem krytycznej filozofii Kanta.

⁴ Richard McKay Rorty (ur. 4 października 1931 w Nowym Jorku, zm. 8 czerwca 2007 w Stanford), był amerykańskim filozofem, przedstawicielem neopragmatyzmu (w tradycji Johna Deweya, którego uważał za swojego mistrza), profesorem filozofii i literaturoznawstwa porównawczego Uniwersytetu Stanforda, członkiem American Philosophical Association (prezes Eastern Division w 1979), American Academy of Arts and Sciences oraz American Philosophical Society.

Istotnym zagadnieniem w procesie wychowawczym jest prawdomówność. Prawdomówność (gr. *alétheia*, łac. *veritas* prawda) – to zgodność wypowiedzi z żywionymi przez mówiącego przekonaniem. Prawda to cnota etyczna będąca trwałą dyspozycją do wypowiadania się zgodnego z posiadanymi informacjami z wyjątkiem spraw objętych sekretem. Prawdomówność to przeciwieństwo kłamstwa, często definiowanego w odniesieniu do prawdomowości. Prawdomówność to także wartość logiczna (Duma, 2016, s. 873). W obszarze pedagogiki prawdomówność jest wiodącym zagadnieniem w procesie wychowania, natomiast dobro i prawda pozostają przedmiotem aksjologii. W wychowaniu rodzinnym wartości: dobro i prawda musi mieć odniesienie do obiektywnej normy, która tkwi w prawie naturalnym. Proces wychowania w systemie rodzinnym ma dokonać identyfikacji normy subiektywnej z obiektywną w kontekście powyższych wartości (Olbrycht, 2000). Współczesne wychowanie ku wartościom napotyka opór w postaci prądów postmodernistycznych. Dobro i prawda wywodzi się z teorii władzy. Głosi się program wyzwolenia. Razem z pojęciem dobra i prawdy tracą filozoficzną wartość inne pojęcia. „Filozofia do tej pory rozumiana jako „myśl mocna” powinna być zastąpiona przez coś mniej rygorystycznego, mniej autorytarne i dyskryminującego, czyli przez „myśl słabą” (...) To, co kiedyś filozofowie przedstawiali jako bezinteresowne poszukiwanie prawdy, zostało teraz zastąpione przez społeczną *praxis*, przez dialog i komunikację, przez dekonstrukcję i hermeneutykę, przez grę i spontaniczną ekspresję, przez indywidualną i kolektywną terapię” (Legutko, 1994, s. 169-170). Istnieje zatem pilna potrzeba dalszych badań nad adekwatnym zrozumieniem i realizowaniem takich wartości, jak dobro i prawda.

Dobro i prawda jako podstawowe wartości wychowania młodzieży w ponowoczesności

W wielu publikacjach pedagogicznych podejmowany jest problem wychowania młodzieży w szkole, często jednak zapomina się, iż podstawowym podmiotem wychowania dla młodego człowieka, zwłaszcza w kontekście wychowania moralnego, jest jego naturalny system rodzinny (Bersoff, 1997a; Bersoff,

1997b; Bersoff, Hofer, 1997). W czasach ponowoczesnych chce się odebrać rodzinie prawo do wychowania w każdym wymiarze. Miejsce rodziny miała zająć szkoła. W rezultacie szkoła zrezygnowała z funkcji wychowawczych, koncentrując się wyłącznie na edukacji. Głównym celem wychowania było promowanie postępu naukowego i cywilizacyjnego. Konsekwencją takiego założenia była konieczność osiągnięcia sukcesu ekonomicznego w wymiarze indywidualnym i społecznym. „Zasadniczym argumentem zachęcającym do zdobywania wykształcenia uczyniono – w przeciwieństwie do myśli klasycznej – nie potrzebę zdobywania wiedzy dla niej samej (a w efekcie – w celu nabywania mądrości), lecz perspektywę przyszłych korzyści finansowych płynących z wykształcenia” (Zawojka, 2017, s. 127). W kulturze starożytnej Grecji, a potem w całej kulturze Europy wychowanie było skoncentrowane na uniwersalnym ideale człowieka, czyli na wychowaniu człowieka jako człowieka, a nie tylko wykonawcy określonych funkcji społecznych, przez przygotowanie do określonego zawodu, co jest promowane w dobie ponowoczesności (Zawojka, 2017, s. 133).

Tymczasem, jak pokazuje codzienne doświadczenie, rodzina jest podstawowym, najkorzystniejszym i najbardziej znaczącym środowiskiem życia dziecka, ponieważ jest ono darzone w nim uczuciem, pielęgnowane, poddawane wpływom wychowawczym. Do najważniejszych czynników tkwiących w środowisku rodzinnym, które zapewniają prawidłowy rozwój i wychowanie dziecka, zaliczyć można:

- świadomość wychowawczą rodziców – atmosferę w rodzinie, charakteryzującą się poczuciem więzi, umiejętnością współzycia i współdziałania, wzajemnym szacunkiem i zrozumieniem;
- umiejętność organizowania procesu wychowania w rodzinie;
- umiejętność łączenia wychowania w rodzinie z innymi formami oddziaływania wychowawczego, zwłaszcza z przedszkolem, a potem ze szkołą (Sozańska, 2014).

Jeżeli za wartość uznajemy coś, co jest szczególnie cenne, to wartość może być celem wychowania – i wtedy stanowi wartość wyższą, może też być środkiem do celu – i jako taka ma status wartości niższej. Niektóre wartości mają charakter bezwzględny, inne – względny. Odkrywanie wartości

bądź ich nazywanie i określanie ma u swoich podstaw proces wartościowania. Cele wychowania rodzinnego zależą od tego, co dla rodziców stanowi wartość najwyższą, co w ich systemie zajmuje hierarchicznie najwyższe miejsce: Bóg, człowiek, dobra materialne, pieniądze, władza, sława, sztuka, przyjemności, nauka, szczęście rodzinne. Dziecko najpierw nieświadomie, przez naśladownictwo, a potem empatię, dążąc do nagrody, z czasem coraz bardziej świadomie, chcąc zadowolić innych – wartościuje rzeczywistość według przyswojonych standardów. Naturalna rola dorosłych w tym procesie to dostarczanie jasnych, zrozumiałych kryteriów, konsekwentne wobec deklarowanych wartości reakcje i zachowania, a równocześnie cierpliwe wyjaśnianie, dyskutowanie racji, stopniowe pozostawianie coraz większej przestrzeni na własne próby wartościowania. Wartości wychowawcze – szczególnie te uniwersalne, jak **prawda, miłość, dobro** – są drogowskazem postępowania w złożonych sytuacjach życiowych pojedynczych osób jak i społeczeństw (Sozańska, 2014). W wychowaniu rodzinnym zachodzą bardzo złożone procesy wychowawcze i mogą być realizowane następujące rodzaje wychowania: wychowanie fizyczne (sport), wychowanie zdrowotne, wychowanie umysłowe, wychowanie moralne, wychowanie społeczne, wychowanie obywatelskie, wychowanie patriotyczne, wychowanie estetyczne, wychowanie seksualne, wychowanie religijne i duchowe. Warto zwrócić uwagę, iż w każdym z tych rodzajów wychowania swoje znaczące miejsce ma odkrywanie i kształtowanie takich wartości jak dobro i prawda. Każda współczesna rodzina ma swoje prawa związane z wychowaniem ku wartościom. Rodzina bowiem ma prawo do wychowania dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniami moralnymi i religijnymi, ma również prawo do swobodnego wyboru szkoły dla swojego dziecka. W zakresie wychowania seksualnego rodzice powinni posiadać prawo do wyboru takiej placówki oświatowej, która spełniałaby w pełni ich oczekiwania. Ponadto rodzice mają prawo do tego, aby ich dzieci były wychowywane w duchu religijnych wartości, które są wyznawane w ich systemie rodzinnym. Rodzice mają prawo oczekiwać pomocy i współpracy w zakresie wychowania od różnych instytucji i organizacji wychowawczych (Niewęglowski, 2006, s. 69). Rodzice mają prawo wglądu do strategii edukacyjnych i ewentualnych badań, które przeprowadza się na dzieciach w placówkach oświato-

wych (Graham, Powell&Taylor, 2015, s. 23-28; Head, 2009). Tymczasem w epoce ponowoczesności mamy do czynienia z tzw. antypedagogiką. To podejście odrzuca wszelkie prawa do wychowania. Wychodzi z założenia, że dziecko jest w stanie odpowiadać za swoje życie na równi z dorosłymi i posiada zdolność podejmowania decyzji o sobie od momentu swojego urodzenia. Rodziców, którzy chcieliby wychowywać swoje dzieci, oskarża się o stosowanie przemocy. Rodzice nie mogą mieć zatem praw do wychowania i do „narzucania swoich poglądów” w celu kształtowania zachowania wynikającego z obiektywnych norm pedagogicznych, ponieważ rodzice nie muszą wiedzieć lepiej niż dzieci, co jest dobre (Stepulak, 2011, s. 138). „Jeżeli chodzi o stosunek antypedagogiki do wartości, to w jej rozumieniu rozwój ludzkiego życia nie dokonuje się na linii niebo – ziemia, a zatem nie wertykalnie, ku górze, lecz na płaszczyźnie poziomej. Nie można więc ocenić, czy jakieś postępowanie jest złe. Wszelkie bowiem ludzkie zachowania mają sens podmiotowy. A skoro nie ma obiektywnych miar zachowań, w antypedagogice sens mają zarówno opanowanie i cierpliwość, jak również niecierpliwość, agresja, stres, kłamstwo, złe maniery, seks, niezależnie, czy jest on uporządkowany” (Stepulak, 2011, s. 139 por. Bławat, 1995, s. 40-51). Wychowanie ku dobru i prawdzie nie ma jakiegokolwiek znaczenia, również i moralnego. K. Popielski (2008, s. 178-179) proponuje wewnętrzne znaczenie wartości, uważając, iż są one fundamentem ludzkiej egzystencji. Wymienia on następujące rozumienie wartości:

- Wartości jako wewnętrzna przestrzeń znaczeń.
- Wartości jako jakości odniesień zewnętrznych.
- Wartości jako czynniki struktur życia kulturowego.
- Wartości jako elementy życia społecznego.
- Wartości jako drogi rozwojowe egzystencji.
- Wartości jako struktury kreujące poczucie sensu życia.
- Wartości jako wyznaczniki procesu rozwoju i zdrowia.
- Wartości jako warunki dojrzewania psychicznego i motywy wychowania.
- W tym przypadku wartości określają warunki, prawidłowości, a nawet etapy dojrzewania psychicznego oraz optymalizują możliwości wychowawcze. W tym kontekście ludzka egzystencja, odnosząc się do tych wartości, rozwija się i staje się sobą.

Można wyodrębnić dwa rodzinne systemy wartości w rozumieniu obiektywistycznym i subiektywistycznym:

Stanowisko obiektywistyczne	Stanowisko subiektywistyczne
Wartości istnieją jako szeroko rozumiane jakości rzeczy, fenomeny bądź idee.	Wartości należą do sfery podmiotowej, ponieważ to ludzie tworzą wartości.
Wartości w swym istnieniu są niezależne od człowieka, który może i powinien je poznawać oraz odkrywać.	Coś staje się wartością, ponieważ jest cenne, pożądane lub uznane za wartość.
Wartości są jednostce nadane, mają charakter obiektywny, niezależny od doświadczeń człowieka.	Jednostka wypracowuje własny system wartości.
Rodzice przekazują dzieciom system wartości.	Rodzice pomagają dziecku stworzyć własny system wartości.

Źródło: Sitarczyk, 2012, s. 241 za Stepulak, 2013, s. 195.

Wychowanie rodzinne do wartości dobra i prawdy nie należy do zadań łatwych. Poddane powyżej analizie naukowe problemy posiadają bardzo skomplikowany charakter. Postmodernizm „rozmywa” tradycyjne rozumienie rodziny, wartości i wychowania jako podstawowej wartości. W efekcie proces wychowania rodzinnego ku dobru i prawdzie napotyka wiele zagrożeń. W takiej sytuacji niezbędna jest integracja wszystkich podmiotów wychowawczych, które podjęłyby trud holistycznego i synergistycznego wychowania.

Podsumowanie

Biorąc pod uwagę powyższą analizę dotyczącą współczesnego rozumienia prawdy i dobra w procesie wychowania młodzieży w systemie rodzinnym, można wyprowadzić podstawowe wnioski, które mogłyby stanowić wskazania do skutecznej pracy wychowawczej w dobie postmodernizmu.

Zasadniczym wnioskiem wydaje się być stwierdzenie, że w wychowaniu do dobra i prawdy należy zwrócić uwagę na nabywanie umiejętności odróżniania wartości subiektywistycznych od obiektywistycznych. Wartości obiektywne bowiem wprowadzają ład i pozwalają wszystkim podmiotom wychowawczym jednoznacznie postrzegać rzeczywistość wartości i wartościowania.

Warto pamiętać przy tym, iż samo wychowanie jest obiektywną wartością. Zadaniem rodziców, wychowawców i nauczycieli jest uświadomienie sobie całego spektrum wartości preferowanych i realizowanych w codziennym życiu. Ważnym zadaniem wychowawczym jest nauczenie młodych ludzi umiejętności rozpoznawania i rozumienia wartości i wnikania w ich istotę. Rodzina powinna uczyć umiejętności adekwatnego wartościowania siebie w obszarze urzeczywistnianych wartości. Punktem odniesienia w wychowaniu do dobra i prawdy powinna być zawsze godność osoby ludzkiej.

Spośród wielu koncepcji rodziny należy zwrócić uwagę na rodzinę jako naturalny system. Koncepcja ta okazała się bardzo przydatna nie tylko w psychoterapii małżeńskiej i rodzinnej, ale w codziennym budowaniu adekwatnych relacji interpersonalnych w wymiarze wychowania. Właściwości systemu rodzinnego ukazują pewne prawidłowości związane z ogromną dynamiką w kształtowaniu postaw moralnych młodego człowieka. Młody człowiek żyjący w prawidłowo ukształtowanym systemie rodzinnym czuje się ważnym podsystemem współtworzącym całość. W takiej sytuacji młody człowiek łatwiej odkrywa osobiste i społeczne znaczenie dobra i prawdy.

Poważną przeszkodą w kształtowaniu postaw odkrywających takie wartości jak dobro i prawda są współczesne ponowoczesne prądy, które kwestionują wychowanie i obiektywnie istniejący świat wartości. Ideologia ta znajduje odbicie w ustawodawstwie rodzinnym wielu krajów. Jednym z obszarów tej ideologii jest tzw. antypedagogika. W duchu tej ideologii zamieniają się podstawowe role wychowawcze, bowiem to dziecko wychowuje swoich rodziców, a nie odwrotnie, jak było dotychczas. Twierdzi się, że dzieci mają odpowiednie dyspozycje do tego, aby podejmować dojrzałe decyzje w duchu szeroko rozumianej wolności osobistej. System rodzinny zatem powinien stworzyć pewne strategie zabezpieczające go przed niebezpieczeństwem tej ideologii.

Współczesnym remedium na niebezpieczeństwa w procesie adekwatnego wychowania ku wartościom jest tendencja zmierzająca do współdziałania i spójności wszystkich podmiotów wychowawczych. W tym aspekcie mówi się o wychowaniu integralnym. Integracja w wychowaniu ma prowadzić do wyrównywania szans rozwojowych i eliminowania utrudnień związanych z płcią, niepełnosprawnością czy trudnościami szkolnymi. Wychowywać integralnie oznacza obejmować całą osobę młodego człowieka i współdziałanie

z nim jako z jednością i całością. W takim podejściu najlepiej kształtuje się pojęcie dobra i prawdy. Obok tego rodzaju wychowania mówi się również o wychowaniu holistycznym. W tym przypadku zadaniem systemu wychowawczego jest tworzenie przez jego elementy pewnej całości. W takiej sytuacji takie wartości jak dobro i prawda widziane są nie jako autonomiczne elementy, ale jako elementy tworzące spójną całość. Pomocą w realizacji wychowania ku wartościom jest podejście synergistyczne, które oznacza ścisłe współdziałanie różnych czynników czy też części złożonego układu wszystkich podmiotów wychowawczych. W rezultacie pojawiają się nowe właściwości bądź dodatkowe korzyści dla samego wychowania ucznia, który zaczyna sam odkrywać wartości.

Wielkim mankamentem współczesnych systemów oświatowych jest rezygnacja z trudu wychowania dzieci i młodzieży na rzecz samej edukacji. Wiąże się to również z brakiem współpracy z systemem rodzinnym. Efektem tego jest wielość „prawd”, co oznacza, iż umysł młodego człowieka wprawdzie pozostaje, ale staje się jak procesor komputerowy. Istnieje bowiem wiele obrazów i informacji, prawd o charakterze „zjawiskowym”, powierzchownym, zewnętrznym i często sprzecznych wewnętrznie. Odrzuca się przy tym kategorię jedności, całościowości oraz uniwersalności. Rzeczywistość przestaje być całością, ale pozostaje we fragmentach, nieciągła, rozbita, absolutnie wieloraka. Objawia się też niechęć do prawd, struktur oraz wszelkich teorii.

Istnieje jednak szansa na znaczną poprawę sytuacji pod warunkiem podjęcia wysiłków przez wszystkie podmioty wychowawcze do integralnego, holistycznego podejścia do wychowania i podjęcia synergistycznego procesu wychowania.

Bibliografia:

- Bersoff D.N. (1997a). *School psychology as „Institutional Psychiatry”*. w: D.N. Bersoff (red.), *Ethical conflicts in psychology*. Washington: APA, s. 284-285.
- Bersoff D.N. (1997b). *The ethical practice of school psychology: A rebuttal and suggested model*. w: D.N. Bersoff (red.), *Ethical conflicts in psychology*. Washington: APA, s. 286-290.

- Bersoff D.N., Hofer P.T. (1997). *The legal regulation of school psychology*. w: D.N. Bersoff (red.), *Ethical conflicts in psychology*. Washington: APA, s. 256-258.
- Bertalanffy L.V. (1967). *Robots, Men and Minds*. New York: Harper.
- Bławat A. (1995). *Antypedagogika. Postmodernistyczne zakwestionowanie wychowania*. w: Z. Sareło (red.), *Postmodernizm. Wyzwanie dla chrześcijaństwa*. Poznań: Pallottinum, s. 40-51.
- Duma T. (2016). *Prawda*. w: K. Chałas, A. Maj (red.), *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, s. 868-873.
- Duma T. (2016). *Prawdomówność*. w: K. Chałas, A. Maj (red.), *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*. Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, s. 873-877.
- Dziwota E., Stepulak M.Z., Włoszczak-Szubzda A., Olajosy M. (2017). *Social functioning and the quality of life patients diagnosed with schizophrenia*. „Annals of Agricultural and Environmental Medicine”. Lublin.
- Graham A., Powell M.A.&Taylor N. (2015). *Ethical research involving children*. „Family Matters”, (96), pp. 23-28.
- Head E. (2009). The ethics and implications of paying participants in qualitative research. „International Journal of Social Research Methodology”, 12 (4), pp. 335-344.
- Janus K., Ludynia M. (oprac.). (2008). *Księga aforyzmów*. Warszawa: Wydawnictwo Buchmann Sp. z o.o.
- Jarosz M., Włoszczak-Szubzda A. (2013). *Family health nursing – a european perspective*. „Annals of Agricultural and Environmental Medicine”, Volume, number 4, pp. 643-644.
- Kapusta A. (2013). „*Theory of incomprehensibility*” – the social and biological determinants of mental disorders. „Annals of Agricultural and Environmental Medicine”, Volume, number 4, pp. 832-837.
- Legutko R. (1994). *Etyka absolutna i społeczeństwo otwarte*. Kraków: Wydawnictwo Arcana.
- Lipiec H. (red.), 1994. *Mała księga cytatów*. Radom: Oficyna Wydawnicza STON I.
- Lubański M. (1982). *Informacja – system*. w: M. Heller, M. Lubański, Sz.W. Ślaga (red.), *Zagadnienia filozoficzne współczesnej nauki*. Warszawa: ATK, s. 11-164.
- Niewęglowski J. (2006). Rodzina i wychowanie wobec wyzwań III tysiąclecia w świetle dokumentów Kościoła. w: W. Korzeniowska, U. Szuścik (red.), *Rodzina. Historia i współczesność*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, s. 63-70.

- Olbrycht K. (2000). *Prawda, dobro i piękno w wychowaniu człowieka jako osoby*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Olbrycht K. (2006). *Wychowanie do życia w rodzinie jako wspólnocie osób*. w: W. Korzeniowska, U. Szuszcik (red.), *Rodzina. Historia i współczesność*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, s. 243-250.
- Popielski K. (2008). *Psychologia egzystencji. Wartości w życiu*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Sadowski W.N. (1973). *Ogólna teoria systemów jako metateoria*. „Prakseologia”, 2, s. 90-115.
- Sidor B. (2005). *Psychospołeczne aspekty funkcjonowania młodzieży mającej rodzeństwo z niepełnosprawnością umysłową*. Lublin: TN KUL.
- Skrzydlewski P. (2016). *Dobro*. w: K. Chałas, A. Maj (red.), *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*. Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, s. 256-260.
- Sozańska E. (2014). *Rodzina jako środowisko wychowania w wartościach*, „Łódzkie Studia Teologiczne”, 23, 3, s. 44-51.
- Stepulak M.Z. (1995). *Podejście systemowe we współczesnej psychologii polskiej*. Lublin: RW KUL.
- Stepulak M.Z. (2010). *Relacyjny wymiar rozwoju osobowego w systemie rodzinnym*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Stepulak M.Z. (2011). *Zagrożenia osobowego rozwoju człowieka w systemie rodzinnym*. w: J. Koperek (red.), *Rodzina europejska*. Lublin: Wydawnictwo KUL, s. 127-143.
- Stepulak M.Z. (2013). *Specyfika wychowania moralnego w systemie rodzinnym*. w: M.Z. Stepulak (red.), *Specyfika wychowania rodzinnego w systemie rodzinnym*. Lublin: Innovatio Press Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji w Lublinie, s. 187-203.
- Świętochowski W. (2014). *Rodzina w ujęciu systemowym*. w: I. Janicka, H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny*. Warszawa: PWN.
- Tomaszewski T. (red.), (1977). *Psychologia*. Warszawa: PWN.
- Zawojcka T. (2017). *Pedagogia perennis. Pomiędzy liberalizmem a konserwatyżmem wychowawczym*. w: M.Z. Stepulak, M. Dubis (red.), *Wychowanie jako wartość*. Lublin: Innovatio Press Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji w Lublinie, s. 125-139.

